

I.V. Козлик, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ / ТВОРУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ МІЖНАУКОВОЇ ТА МІЖГАЛУЗЕВОЇ ВЗАЄМОДІЇ, Брно 2020 сс. 235

Загальновідомо, що без аналізу літературного твору й тексту неможливо уявити собі викладання як теорії літератури, так і історії літератури. З іншого боку, в цій галузі літературознавства існує настільки велика кількість різноманітних підходів, які час від часу суперечать один одному або один з одним перетинаються, що не тільки студент, а й літературознавець-початківець, що губиться в цій різноманітності й не відразу сприймає цю надлишковість як благодіючий фактор, як відображення рухливої й незавершеної природи самого літературного твору, як відображення безперервного пошуку, що він ініціює.

Весь творчий доробок знаного з України і в Польщі українського вченого-літературознавця Ігоря Козлика має на меті аналіз і систематизацію цього різноманіття, він докладає героїчних зусиль, аби «розкласти по полицях» існуючі методології аналізу літературного твору. Так, про його книгу *Теоретичне вивчення філософської лірики і актуальні проблеми сучасного літературознавства* дуже схвально писав визначний польський дослідник перехресть слов'янських літератур професор Базилі Бялокозович¹. Слід зазначити, що про його книжки неодноразово писав і журнал „Slavia Orientalis”².

Навчальний посібник I.V. Козлика *Літературознавчий аналіз художнього тексту / твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії*³ вирізняється глибиною теоретичної думки й досконалістю аналізу філософських, культурологічних і теоретично-літературних концепцій в діапазоні від критичних практик романтиків і марксистської критики до найсучасніших критичних і літературознавчих парадигм. Незважаючи на широту охоплення матеріалу, даний навчальний посібник видається надзвичайно вдалою спробою систематизації методологічних підходів до аналізу літературного твору.

У побудові цього навчального посібника монографічний підхід – тобто увага до окремих методологічних течій, окремих авторів – дуже вдало поєднується з загальноісторичним, що надає можливість уявити сам процес методологічних пошуків літературознавчої науки в усій його складності.

¹ Див.: В. Біалкозович, *Polska i jej wschodni sąsiedzi*, pod red. A. Andrusiewiczza, Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego 2009, t. 10, s. 225-228.

² Яскраві приклади: рецензія Казімежа Пруса на монографію I.Козлика 1997 року *В поэтическом мире Ф.И. Тютчева* („Slavia Orientalis” 1998, nr 2, s. 309-310, а також рецензія Ярослави Конєвої на збірника наукових праць й матеріалів на пошану М.В. Теплінського *Література. Літературознавство. Життя*, де I.Козлик виступив відповідальним редактором, „Slavia Orientalis” 2001, nr 2, s. 337-340).

³ Посилання для безкоштовного скачування книги I.V. Козлика: <https://drive.google.com/file/d/1NNDe5RaH7HZf1bf9jKMR1wSO5362lJr/view?usp=sharing>

Навчальний посібник починається з розгорнутого вступу, в якому передовсім формулюється мета автора – «говорити про те, щоб забезпечує фахову компетентність літературознавчого дискурсу, незалежно від того, в якому дослідницькому напрямі він оприявнюється і від того, якої конкретної національної літератури він стосується». Слушно зауваживши, що «літературознавству, як і філософії, навчити неможливо», автор вважає за доцільне надати читачеві певний фаховий інструментарій, який ні в якому разі не обмежує свободу дослідника (адже «справжнє знання зобов'язує до того, щоб фахівець зберіг у пізнавально-освітньому процесі свою власну індивідуальну свободу»), але сприяє виявленню його творчої індивідуальності. Тут базовим є твердження, що

професійний літературознавець – це не просто читач, а саме метачитач, результатом діяльності якого є знання по суті художнього явища, яке він досліджує... І хоча «пересічний читач нового тисячоліття, як і читач, що осягав великі та загадкові світи дві з половиною тисячі років тому, буде так само переконаний, що жодний текст ніколи не писали для того, щоб його читали тільки філологи, і щоб лише філологічно його інтерпретувати», та все ж кожен текст як чільний учасник глобальної культурної комунікації прагне до того, щоб його почули і зрозуміли. А це неможливо без певного фахового читацького рівня, який дозволяє сучасному пересічному читачеві долучитися до поліфонії голосів, якими промовляє до нас художня словесна спадщина (с. 8).

Навчальний посібник складається з двох частин. Перший модуль присвячено методичним підходам до інтерпретації літературних творів в синтетичному науковому вимірі, другий – методології літературознавчого аналізу твору й тексту. В першому модулі розглянуто цілу низку концепцій в їхньому історичному розгортанні, і автор їх розподіляє за наступними групами: 1) обґрунтування уніфікованого підходу до літератури: ліберально-гуманістична критика; 2) орієнтація на створення всеохопних тотальних тлумачень як опозиція до уніфікованого методу ліберально-гуманістичної критики: марксистська критика, психоаналітична критика, лінгвістично орієнтована критика, формальна школа в літературознавстві, структуралізм, наратологія, постструктуралізм та деконструкція, постмодерністська критика, новий історизм у США, культурний матеріалізм у Великобританії; 3) відмова від усеохопних тотальних тлумачень і поступовий перехід до еклектичних та «спеціалізованих» форм теорії та інтерпретаційної практики: постколоніальна критика, феміністична критика, гей-лесбійська критика, екокритика (або «зелені студії»), літературознавча оніристика (с. 15).

Інакше кажучи, тут не тільки окреслено сутність даних підходів, а й представлено певну логіку їхнього постання в прагненні найбільш адекватно охопити предмет розгляду, який постійно уточнюється й індивідуалізується.

У другому модулі автор переходить до власне літературознавчої методології в осягненні сутності літературного твору. Тут у вступних зауваженнях розгля-

нуто, передовсім специфіку літературознавчої науки взагалі та її відмінність від філософії, що є дуже доцільним на тлі попереднього розділу, в якому, серед усього іншого, розглядалися підходи до літературного твору, спричинені філософськими контекстами. Взагалі автор прагне максимально відокремити власне літературознавчу проблематику від суміжних явищ (популяризації, публіцистики і т. п.), поступово, від лекції до лекції, вирізняючи предметну сферу літературознавчої науки, а саме – літературний твір в його самодостатньому бутті. В цьому модулі розглянуто методологічні системи таких дослідників, як В.М. Перетц і Л.Т. Білецький, напрямки академічного східнослов'янського літературознавства II половини XIX ст., а саме: міфологічний, культурно-історичний, порівняльно-історичний і психологічний.

Далі автор переходить до методологічних підходів в контексті структурних складових сучасного літературознавства і виділяє тут структурно-семіотичний, історико-генетичний, історико-функціональний і компаративістський підходи. Останні лекції навчального посібника можна назвати стислим курсом теорії літератури: тут розглянуто основні теоретико-літературні поняття (тріада «художній текст – художній твір – художній світ», специфіка словесно-художнього образу, композиція й архітектоніка, сюжетна організація літературного твору, художня мова і т. п.). Водночас і власне аналітична складова автором не забувається – у прикладах з літературних творів яскраво демонструється значущість того чи іншого поняття та його продуктивність для збагачення навіть читацького сприйняття твору.

Можна б було висловити зауваження, але в даному випадку вони пов'язані найбільше з абсолютно зрозумілою необхідністю обмежити обсяг посібника, коло питань якого прямує до нескінченності. Тому це скоріше будуть побажання.

По-перше, було б непогано визначити, хоча б в основних рисах, сутність основного поняття «аналізу літературного твору» на тлі понять близьких, але не тотожних, а саме «тлумачення», «інтерпретація», бо межі цих понять є зараз питанням дещо дискусійним. Це було б тим паче доцільно, що у вступних заувагах до другого модуля *Специфіка власне літературознавчого вивчення красного письменства* автор, посилаючись на П. Баррі, пише:

Невипадково жоден з критичних інтерпретаційних підходів до літератури, які активно функціонували у XX ст. і продовжують функціонувати зараз, не можна, на думку П. Баррі, назвати власне методом у точному значенні цього слова, тому що жоден з них «не висуває нічого на зразок розробленої крок за кроком процедури аналізу літературного твору. Все, що вони пропонують, – це орієнтація на певні центральні проблеми...» (с. 104).

Отже виявляється, що жодний з цих методів не є методом аналізу, принаймні, в звичайному розумінні як парадигми, послідовності розгляду літературного твору, але тоді не зрозуміло, чому, наприклад, на с. 83 автор, звертаючись до феміністичної критики, пише: «В **аналізі** літературних текстів тут широко

застосовується Лаканове розрізнення Уявного» (виділено мною. – Е.С.), не кажучи вже про подальше застосування саме поняття «аналіз» при розгляді методологічного арсеналу академічного літературознавства. Ясно, що автор розуміє це поняття дещо ширше, ніж зазвичай, але було б краще, якби це розуміння було чітко артикульованим.

Наступне зауваження, як це часто буває, спричинено найбільш сильною стороною даного навчального посібника – прагненням до систематизації. Справа в тому, що методологічний арсенал сучасного літературознавства виглядає в результаті як розкладений по клітинках, дещо окремішно, практично без спроб прокреслити ані впливи, ані протиріччя між ними. Наприклад, розташування в різних розділах розмислів про аналіз твору й аналіз тексту аж ніяк не сприяє подоланню у свідомості читача розриву між фаховою зацікавленістю структурою тексту як системи знаків і власне процесами розуміння й інтерпретації твору як цілого, їхньою необхідністю для розгортання буття твору. Дуже б було добре також, при перевиданні навчального посібника, окреслити, як теоретичні й історико-літературні напрацювання формалістів і М.М. Бахтіна в подальшому вплинули на академічне літературознавство в плані настанови на розгляд твору літератури саме як твору мистецтва, а не ілюстрації по соціологічних чи моральних закономірностей, або розглянути теоретико-літературні напрацювання В.І. Тюпи як плідну взаємодію настанов М.М. Бахтіна та Ю.М. Лотмана.

І ще один момент. Думаю, рецензований ґрунтовний навчальний посібник дуже вдало доповнила б демонстрація розглядуваних методологічних підходів до аналізу літературного твору, так би мовити, в дії. Тобто, хотілося б в подальшому мати щось на кшталт хрестоматії, аби студенти могли, готуючись до того чи іншого заняття, заняття, почитати статті, в яких та чи інша методологія реалізована, скажімо ту ж роботу Р. Барта *Текстовий аналіз однієї новели Е. По*, або уривок з другої частини *Аналізу поетичного тексту* Ю.М. Лотмана, або сторінки, присвячені творам Р. Ролана чи Д. Голсуорсі з книги О.В. Чичеріна *Виникнення роману-епопеї*. На наш погляд, це б сприяло більш об'ємному засвоєнню матеріалу.

Проте сказане аж ніяк не знижує цінність зробленого в цьому науковому посібнику. Тим більше, що взагалі: автор, зберігаючи зосередженість на обраній проблематиці, водночас тяжіє до всеохопної універсальності. Цю настанову реалізує своєрідний спосіб викладу: сформулювавши в цілому основні моменти того чи іншого підходу, Ігор Козлик звертається до його конкретних представників, не тільки наводячи в примітках основні наукові праці, а й увиразнюючи в коментарях індивідуальну методологію конкретного дослідника. При цьому автором оприявнюються зв'язки між аналізом тексту і власне розгортанням літературного процесу, конкретними текстами. Особливо доречні приклади в розділі, присвяченому наратології, в другій лекції.

Підкреслимо ще й такий аспект авторського бачення цієї проблематики, який є принципово суголосним пошукам сучасного літературознавства, а саме вихід за власні межі і звернення до тих категорій інших гуманітарних наук, які

сприяють становленню концептуального й всезагального знання про літературу. Адже літературний твір – це точка концентрації естетичних, культурологічних і загальнофілософських проблем, що уможлиблює ефективну діалогічну взаємодію між різними гуманітарними дисциплінами. Актуалізуючи думки різних дослідників, І.В. Козлик ставить читача у діалогічні відносини з літературознавцями-попередниками та сучасниками (цьому, зокрема сприяє й побудова деяких розділів за принципом «питання – відповідь»). У результаті навчальний посібник відкриває широку смислову перспективу для подальшого обговорення проблем літературознавчого аналізу художнього тексту й твору.

Еліна Свенцицька

Таврійський національний університет

ім. В.І. Вернадського (Київ)